

PROCENA PSIHOPATSKE LIČNOSTI U RATU

Procenjivanje sposobnosti psihopatskih ličnosti za službu u oružanim snagama u eventualnom ratu zahteva razmatranje sa šireg aspekta u okviru naše vojne doktrine. Naša vojnopsihijatrijska služba, u saradnji sa svim drugim odgovornim službama i faktorima u društvu, ima pred sobom delikatan zadatak da postavi principe u procenjivanju tih ličnosti. Rešavanje tog aktuelnog problema zavisi od mnogih faktora koji deluju u našem društvu, a i van njega, među kojima treba istaći najvažnije: neujednačena shvatanja i protivurečne stavove u etiopatogenezi i pojmu ovih kategorija ličnosti u raznim psihijatrijskim školama, različite stavove u pojedinim stranim armijama u procenjivanju i selekciji tih kategorija ličnosti u mirnodopskim i ratnim uslovima; dosta oskudno obrađena vojnopsihijatrijska teoretska ratna iskustva ovih ličnosti; karakter eventualnog rata i sve njegove posledice, aktuelna vojno-politička i društveno-ekonomska kretanja u svetu; položaj čoveka u našim socijalističkim odnosima; naši stavovi; pripreme i spremnost da se suprotstavimo svakom agresoru itd.

Smatramo da je apostrofiranje ovih momenata potrebno da bi se ta problematika mogla realno da sagleda u našim specifičnim uslovima.

Pošto je naš osnovni princip da je čovek odlučujući faktor u eventualnom ratu, pa ma kako taj rat bio razoran i uništavajući primenom termonuklearne tehnike i naoružanja, naša je posebna dužnost i odgovornost da se racionalno borimo za osposobljavanje svakog čoveka na ratne uslove, za odbranu zemlje.

Savremena vojna nauka se nalazi u ozbiljnoj, istorijski nužnoj protivurečnosti. Na jednoj strani, permanentno i progresivno se usavršavaju naučna i tehnička dostignuća u naoružanju, što neminovno zahteva odgovarajuću selekciju i klasifikaciju sposobnog ljudstva za odgovarajuće rodove i službe, dok na drugoj, karakteristike eventualnog, totalnog, termonuklearnog rata zahtevaju angažovanje milionskih armija. Tolike armije, usled upotrebe termonuklearnog oružja prema nekim proračunima vojnih teoretičara, mogu biti desetkovane i čak preko noći uništene, pa ih treba ne samo popuniti već i kompletno zameniti.

To bi bio odbrambeni, opštenarodni rat naroda i armije sa visokim borbenim moralom, kombinovanje frontalnih dejstava sa onim u pozadini neprijatelja, uz neprekidnu kontrolu teritorije, sa naglašenom ofanzivnom koncepcijom, kombinovanje frontalnih, partizanskih i teritorijalnih dejstava. Spremnost naše zemlje za vođenje opštenarodnog rata u okviru ovih principa naše doktrine zavisi od mirnodopskih priprema i preciznih stavova čiji doprinos svakako mora da pruži i psihološko-psihijatrijska služba u saradnji sa drugim službama.

U konstelaciji takvog gledanja na ovaj problem, značajno mesto ima i ocenjivanje psihopatskih ličnosti, kao posebne kategorije koja je u određenom procentu zastupljena u našoj nacionalnoj populaciji. Imajući u vidu takvu stvarnost, postavlja se pitanje kako, sa gledišta ličnosti u ratnim uslovima, tj. lica koja su, prema savremenoj psihijatriji, na granici normalnog, adekvatnog i patološkog ponašanja.

Pojam psihopatske ličnosti, kao što je poznato, sadrži široko područje abnormalnih, patoloških oblika ponašanja. Postoje neujednačena shvatanja o osnovnim determinantama psihopatskih ličnosti koje ih čine nastranim i dovode do poremećaja duševne ravnoteže. Neki smatraju da se radi o poremećaju efektivnog života (osećanja i raspoloženja), drugi da je u pitanju poremećaj u oblasti karaktera, etike i morala, treći — instinktivnih i nagonских težnji. Psihoanalitička škola¹ smatra da kod njih nije razvijen super-ego. Neujednačenost ovih shvatanja govori o tome da ova kategorija duševno nastranih ličnosti još uvek nije dovoljno proučena niti dovoljno poznata. Stoga je razumljivo što ni pokušaj definisanja i uokvirivanja ovog pojma još ne može biti potpun.

Prema tome, definicija psihopatske ličnosti zavisi od stavova koje pojedine škole zastupaju u psihijatriji i psihologiji. Može da se kaže da je psihopatska ličnost devijacija normalne ličnosti u specifičnom pravcu u sferi karaktera i etike. Za druge autore, ove ličnosti predstavljaju samo kvalitativnu varijantu karaktera koje socijalno štetno deluju, a za treće — da su te ličnosti nesposobne da se skladno prilagode socijalnim normama. Možda bi jedna od najprihvatljivijih kompromisnih definicija bila da ovakva ličnost predstavlja granično područje normalnih duševnih stanja i psihoza (teškog duševnog poremećaja), tj. da je to granično područje zdravog i bolesnog psihičkog života.

Među autorima ne postoje ujednačena shvatanja o uzrocima nastajanja psihopatskih stanja. Neki smatraju da dominantnu ulogu u nastajanju ovih duševnih stanja imaju nasledni, urođeni faktori. Drugi pridaju veliki značaj faktorima sredine. Prema ovom shvatanju, svaka ličnost u nepovoljnim socijalnim uslovima može da se razvije u nastranu, psihopatsku osobu. Verovatno se može prihvatiti stav da i jedni i drugi faktori uslovljavaju formiranje psihopatoloških

¹ Psihoanalitička škola je pravac u psihijatriji čiji je osnivač S. Frojd, objašnjava i tumači svesne duševne procese poreklom iz podsvesnih i nesvesnih duševnih zbivanja i dinamizma.

kih osobina kod tih ličnosti. Prema tome, moraju se uzeti u obzir svi faktori koji uzajamno deluju u procesu menjanja i formiranja osobina ličnosti.

Normalna ličnost ima jasne stavove o svojim planovima, budućnosti, ciljevima. Psihopata zapostavlja prošlost i budućnost, njegove ambicije, aktivnosti i zadovoljavanje motiva svode se na sadašnjost. Stoga oni nisu u stanju da se drže jasnih planova o budućnosti, da se žrtvuju zbog toga, niti da pokazuju osećanje krivice zbog pogrešnih postupaka. Da bi zadovoljili svoje motive, želje i potrebe, skloni su da ispoljavaju impulsivno ponašanje i da reaguju abnormalno. Polaze od stavova da za njih ne bi trebalo da postoje ograničenja da zadovolje svoje želje, te zbog toga često ispoljavaju nagonske težnje koje prevlađuju nad onim što je racionalno, i u okvirima uhodanih društvenih normi. Zbog ovih sklonosti i njihovo seksualno prilagođavanje često nije adekvatno.

Ako se problem psihopatije posmatra sa aspekta mogućnosti prilagođavanja, usvajanja socijalnih normi, preuzimanja odgovornosti, stvaranja radnih navika i discipline, ove osobe čine najveći procenat onih koji pripadaju kriminalcima, alkoholičarima, toksikomanima (zloupotreba lekova i droga), seksualno perverznim, samoubicama i drugim oblicima abnormalnog ponašanja. U uslovima vojničkog života ove osobe takođe ispoljavaju, možda u manjem obimu, slične oblike ponašanja, te su skloni kriminalu, dezerterstvu, samoranjanju, simulaciji, alkoholizmu itd. Pošto već poseduju nastranu strukturu ličnosti, one su priugotovljene za razvoj raznih oblika neurotskih ili psihotičnih reagovanja.

Psihopatskih ličnosti ima više tipova, a pojedini autori su ih i klasifikovali. Međutim, nekada predstavlja teškoću diferenciranje pojedinih oblika u samoj grupi kao celini, a posebno od drugih oblika psiholoških poremećaja.

Prvi, a naročito drugi svetski rat, u kojima su bile angažovane milionske armije zaraćenih strana, doneo je velika razaranja, ljudske gubitke i različite oblike psihopatološkog ponašanja na frontu i u pozadini. Vojna psihološkopsihijatrijska služba zaraćenih zemalja bila je zadužena da postavi adekvatne principe selekcije ljudstva.

Za vreme drugog svetskog rata, prema zvaničnim statističkim podacima, na svaka četiri ranjenika i bolesnika dolazio je jedan psihijatrijski bolesnik. U ovom ratu američka armija je od 14 miliona regrutovanih imala oko 1,500.000 neuropsihijatrijskih bolesnika ili 30% od svih ranjenika i bolesnika, od kojih psihoneurotičnih poremećaja do 47%, mentalno zaostalih i psihopata 10%, psihoza 6%. Britanska i kanadska armija su imale isti broj psihijatrijskih gubitaka (30%). O psihopatskim ličnostima u stranim armijama u toku drugog svetskog rata podaci su ipak relativno oskudni. Međutim, problem psihopatije u tim armijama u ratu je egzistirao. Britanci su u drugom svetskom ratu pokušali da formiraju posebne jedinice od psihopata i da ih posebno obučavaju. Istaknuti vojni psihijatri u zapadnim zemljama smatraju da u njihovim nacionalnim populacijama ima do 10% psihopata.

Maladaptivno (neprilagođeno) ponašanje koje se u tim armijama pripisuje psihopatskim ličnostima u ratu, po svemu sudeći, odnosilo se i na druge kategorije kao što su: emocionalno nezrele, intelektualno zaostale i psihoneurotske osobe čije ponašanje nije jasno diferencirano od psihopatskog. Tim pre je održiva ova konstatacija obzirom na to što u savremenoj psihijatriji nije preciziran pojam psihopatije.

Naša Narodnooslobodilačka vojska bila je dobrovoljačka, armija emocionalno, intelektualno i socijalno zrelih ličnosti, visokih etičkih, moralnih i idejno-političkih stremljenja, veoma visoke pozitivne motivacije i borbenog morala. U takvoj armiji koja je permanentno narastala i stalno apsorbovala novo ljudstvo, psihološki poremećaji nisu predstavljali, prema svim podacima i iskustvima, problem u procesu prilagođavanja u veoma surovom ratu koji je zahtevao lišavanja, ograničavanja i osujećenja ličnih motiva i potreba donosilo svakodnevne psihotraume i psihofizička opterećenja i mogao objektivno da utiče na ugrožavanje motiva osnovne životne sigurnosti.

Postavlja se pitanje — čime može da se objasni adekvatno ponašanje naših boraca u narodnooslobodilačkom ratu? Odgovor jedino može da se nađe u činjenici što je kod naših boraca postojala veoma visoka pozitivna motivacija, odnosno borbeni moral i idejno-politička društvena svest.

Prema tome, svojim vlastitim iskustvima moramo se koristiti u savremenim i specifičnim uslovima pri procenjivanju ovih kategorija ličnosti za službu u armiji i konstelaciji sa svim drugim činionicima naše društvene stvarnosti.

Svaka generacija izgrađuje svoj vlastiti pogled na svet u objektivnim ekonomsko-društvenim zbivanjima i odnosima. Struktura ličnosti i oblici ponašanja u socijalističkim uslovima, po zakonima dijalektike i logike, moraju da nose pečat tog društva. Ako govorimo da u socijalističkim uslovima u nacionalnoj populaciji ima određeni procenat psihopatskih ličnosti, indirektno naglašavamo da su i struktura ličnosti i oblici ponašanja izraz suprotnosti i protivurečnosti u socijalističkom društvu koje se i samo razvija i ide progresu. Ali, ove suprotnosti se postepeno ublažavaju i mnogo su manje izražene nego u kapitalističkom društvu.

Prema Lenjinu, „svest je izraz društvenog bića”. Ako je u pitanju socijalističko društvo, svest socijalističkog čoveka je izraz tog društva koja se formira u njemu. Shodno tome polazimo od činjenice da je u formiranju crta i osobina kod psihopatskih ličnosti dominantan sociološki, a ne konstitucionalni faktor, njegova nepovoljna razvojna životna linija, defektna porodica, razvoj u dečjim domovima itd.

Polazeći od ovih stavova, uloga društva i užih socijalističkih sredina — porodice, škole i drugih, kao što je poznato, ima presudnu ulogu u formiranju pogleda na svet mladih generacija i razvijanje motivacije, stavova prema etici, društvu, radu i dužnostima. Veoma mnogo društvenih faktora utiče na formiranje stavova mladih generacija. Tu se podrazumevaju razvojne faze detinjstva, dečaštva i od-

raslog doba svake osobe. Sve ove faze čine celinu i daju pečat strukturi ličnosti i njenom ponašanju u zrelo doba. Potrebno je poći od činjenice da ljudsko biće, njegova ličnost, pokazuje plastičnost, sposobnost pozitivnog menjanja u psihosocijalnom i delimično biološkom-fiziološkom smislu, zavisno od objektivnih okolnosti.

Psihopatske ličnosti, kao što je poznato, sklone su raznovrsnim oblicima nastranog, maladaptivnog ponašanja. Pošto usvajamo stav da su sociopsihološki faktori primarni u etiopatogenezi ovih ličnosti smatramo da na njih možemo bitno da utičemo na svesnom planu u raznim fazama formiranja ličnosti i različitim životnim situacijama. Prema tome, i u ratu možemo da delujemo na ove faktore u smislu razvijanja pozitivne motivacije i borbenog morala, što se izražava u visokoj idejno-političkoj svesti, u shvatanju značaja ciljeva borbe, ispoljavanju punog poverenja prema kolektivu, identifikaciji sa jedinicom i starešinom.

U našim uslovima, u našim oružanim snagama, postoje mnogi pozitivni faktori koji uslovljavaju razvijanje visokog borbenog morala u ratu. Ne treba zanemariti ni negativne faktore i tendencije. Izvesni oblici ponašanja koji se kod psihopatskih ličnosti ispoljavaju i vidu odbrambenih mehanizama prilagođavanja kao što su: impulsivno i agresivno ponašanje, zatim obično slabo izražena bazična anksioznost, zabrinutost, zebnja, plašljivost, zapestavljanje vojnih, ličnih ili perspektivnih planova, nemogućnost delovanja sa predviđanjem, sve to ukazuje na postojanje latentne psihičke energije koja se može usmeriti u ratu protiv neprijatelja. S druge strane, pozitivne crte koje poseduju psihopate kao što su: odvažnost, aktivnost, borbenost kod nekih grupa samopouzdanje i druge, mogu se sublimirati u celishodne akcije u ratu. Intelektualne sposobnosti kod psihopata su uglavnom očuvane, što je od posebnog značaja za mogućnost pravilnog usmeravanja njihovog ponašanja adekvatno u ratu.

Negativni stavovi pojedinaca mogu korenito da se menjaju u kritičnim životnim situacijama u ratu, kada se osoba oseća bespomoćnom, ugroženom, doživljava teške emocionalne stresove, pa joj je potrebno čvršće povezivanje sa grupom, odnosno jedinicom.

Van svake je sumnje vojnički kolektiv: četa, vod ili odeljenje za svakog pojedinca u ratnim uslovima od ogromnog su značaja u smislu razvijanja i održavanja životne sigurnosti i emocionalne podrške. Svaka ratna situacija, svaki emocionalno neprijatni doživljaj, sigurno je istovremeno i psihotrauma za svaku ličnost.

U mirnodopskim uslovima u našoj armiji, u novoj socijalnoj sredini, psihopatske osobe stavljene su pred dilemu: menjati sebe, svoje nastrane osobine, ili uporno i tvrdoglavo nastojati da se izmeni vojnička sredina, što je praktično neizvodljivo.

U miru, ocena sposobnosti psihopatskih osoba ima blaži kriterijum od onoga koji bi se primenio u eventualnim ratnim uslovima. Prema pravilniku o oceni sposobnosti za službu u JNA u miru, načelno su sposobni svi oblici psihopatskog ponašanja, sem onih sa jasno manifestnim i ispoljenim sociopatskim reagovanjem i težim oblicima delinkvencije. Prema savremenoj klasifikaciji, reč je o sociopatskim, asocijalnim i antisocijalnim psihopatskim ličnostima.

Ove kategorije psihopatskih ličnosti, u toku boravka u armiji, u najvećem procentu ne samo što ne podnose uobičajena psihofizička opterećenja, već su najviše zastupljene u grupi onih koji grubo krše vojničku disciplinu. Njihova neefikasnost kao vojnika ispoljava se u raznovrsnim disciplinskim prestupima koji su često predmet sudsko-psihijatrijske obrade i veštačenja.

Psihopatske ličnosti koje se u mirnodopskim uslovima onesposobljavaju za službu u JNA, podležu u principu ponovnoj oceni sposobnosti za službu u oružanim snagama u ratu. Izuzimaju se one kategorije psihopata, sociopata, kriminalaca i težih oblika neadekvatnog ponašanja koje predstavljaju opasnost za društvo.

Kriterijum od koga bi trebalo poći pri oceni sposobnosti psihopatskih ličnosti u ratnim uslovima uopšte zavisi od karaktera armije, konstelacije društvenih odnosa u pojedinim zemljama i karaktera eventualnog rata. Ovaj kriterijum ima u našoj zemlji specifičnosti o kojima se mora voditi računa. Ocena sposobnosti psihopatskih ličnosti u drugom svetskom ratu sprovodila se manje-više dosta strogom selekcijom u pojedinim zapadnim zemljama. Ovakav stav u pogledu ocene sposobnosti smatra se danas pogrešnim i treba ga, kažu, revidirati. U prilog zastupanja ovih stavova ističu se pojave efikasnosti i heroizma ovih ličnosti u prošlom ratu. Tako, Meninger, glavni psihijatar konsultant američke armije, ističe da pri oceni sposobnosti psihopata za službu u ratu ne treba uzimati u obzir samo individualne vrednosti pojedinaca, već ocenjivati i grupu u kojoj se svaki pojedinac nalazi.

U eventualnom ratu, egzistencija svakog čoveka na frontu i u pozadini u osnovi je objektivno i realno ugrožena. Mnoge psihosocijalne potrebe i motivi, čak i primarni, osujećeni su, čovek doživljava permanentno strah za svoju i sudbinu svoje porodice, kao i šire zajednice. On je takođe izložen mnogim konfliktnim situacijama zbog nemogućnosti da zadovolji svoje primarne i sekundarne motive. Ali, s druge strane, takva, objektivna konstelacija u stvari, stavlja ličnost u novu fazu biosocijalne i psihološke egzistencije, razvoja u njemu nove odbrambene snage, utiče da se ubrza proces maturacije (sazrevanja) u socijalnom i emocionalnom pogledu, utiče na razvijanje socijalnih i psiholoških sentimentata, na trajnije osećanje i podređivanje svih snaga u borbi protiv agresora, jer se svi nalaze u položaju opšte nesigurnosti.

Razvijanje pozitivnih motiva kod takvih ličnosti u našim uslovima za odbranu zemlje, u osnovi uplivišu društveno-ekonomski i socijalni odnosi. To pozitivni motivi mogu se razvijati, oni čine osnovnu pokretačku snagu borbenog morala i kod psihopatskih ličnosti. Izuzetak mogu da budu najekstremniji tipovi ovih ličnosti koji su društveno opasni, štetni i skloni najtežim krivičnim delima, te se izoluju u kazneno-popravne i psihijatrijske zavode. I ova činjenica ukazuje na to da u ratnim uslovima, kriterijum za ocenjivanje psihopatskih ličnosti za službu u armiji mora biti strog, ali i realan.

Smatramo da bismo morali imati u vidu sledeće momente pri evaluaciji (proceni) psihopatskih ličnosti u ratu.

a) Karakter eventualnog rata (lokalnog, raketno-nuklearnog) koji zahteva upotrebu masovnih armija, naoružanje čitavog naroda, brisanje granica između pozadine i fronta.

b) Princip naše doktrine o mogućnosti, nužnosti i opravdanosti vođenja opštenarodnog odbrambenog rata.

c) Visok stepen borbenog morala u našoj socijalističkoj zajednici i našim oružanim snagama i mnogim nitima koje je vezuju sa narodom.

Prema tome, naši osnovni stavovi o evaluaciji psihopatskih ličnosti za potrebe oružanih snaga u ratnim uslovima moraju biti usklađeni sa osnovnim principom: *ličnost — čovek ima, van svake sumnje, primarni značaj u eventualnom ratu.*

U grupu nesposobnih mogu se ubrojiti samo ljudi sa izrazito abnormalnim oblicima psihopatskog ponašanja koji predstavljaju opasnost za društvo. U ovu grupu bi u ratu eventualno došli u obzir sociopati, asocijalni i antisocijalni tipovi, hronični alkoholičari kod kojih su nastupila teža organska i neurološka oštećenja, čije je ponašanje izrazito neadekvatno, ili ima elemente psihopatskih oblika reagovanja. Zatim, oni koji ispoljavaju seksualne devijacije, moralno i socijalno propadanje, te bi svojim prisustvom u vojničkoj sredini štetno delovali, unosili paniku i narušavali borbeni moral. Ogroman procenat psihopatskih ličnosti smatramo sposobnim za armiju i u ratu.

Primena autoritativnog stava prema njima, dobro vojničko rukovođenje i obučenost, kao i adekvatno primenjene mentalno-higijenske mere, obezbeđuju, potpomažu i usmeravaju ispoljavanje njihove vojničke efikasnosti i eventualnim ratnim uslovima.

Ovim radom ne želimo da donosimo konačne zaključke o oceni sposobnosti psihopata u ratu, već da iznesemo svoje mišljenje koje će poslužiti kao osnova za diskusiju kako bismo izgradili i postavili naše zajedničke stavove u ovoj problematici.

Potpukovnik
dr Milanko JOVIĆEVIĆ
voj. sl. V kl.
Bogetić NELKA

L I T E R A T U R A

1. — Arenfeldt R. H.: *Psychiatry in the British army in the second World War*, London, 1958.
2. — Glass S.: *Curent problems in millitary psychiatry Journal of the american medical association* No = 1/1952.
3. — *Vojnosanitetski pregled broj 1/1958.*
4. — *Journal of the royal army medical corps* No=2,4,5/1951.
5. — Noyes A. P.: *Modern clinical psychiatry* W. B. Saunders company, Philadelphia, 1963.
6. — Kronja T.: *Problem psihopatija, Medicinska knjiga*, Beograd 1961. g.
7. — Dozet D.: *Karakteristike savremenog rata, Narodna armija, Beograd.*